

## Egy pozsonyi gyógyszerár gyógyszereszlolgáltatása a 16. században

DR. DUKA ZÓLYOMI NORBERT

A 16. századból kevés olyan gyógyszerjegyzék maradt fenn, mely hosszabb időtartamra vonatkozóan mutatná ki, milyen gyógyszereket, milyen mennyiségben szolgáltatott egy gyógyszerész egy állandó, tehát jómódú és orvosi-gyógyszertári szolgáltatásokat folyamatosan igénybe vevő páciensnek, illetve családjának. A 17. századból magyarországi viszonylatban *Fekete Imre*, nagyszombati gyógyszerész üzletkönyvei adnak áttekintő felvilágosítást [1], a 18. században hasonló bő forrás kínálkozik pl. a *gróf Pálffy-család* örökösi urasági gyógyszerárának fennmaradt üzleti könyveiben [2] — hogy csak két példát említsünk. Viszont a 16 századból ilyenfajta áttekintések nem maradtak fenn, a leltári jegyzékek (örökösödés, patikaátvétel esetében), melyekről tudunk, más jellegűek [3]. Belőlük nem tűnik ki, hogy egyes páciensek mit vásároltak és — ami egyúttal orvostörténeti probléma is — mivel mit igyekeztek gyógyítani abban az időben. Ezt a hiányt a 17. századi, bővebb forrásokra támaszkodó összehasonlítás sem pótolhatja. Hiszen éppen a két század átmenetében olyan orvos- és gyógyszerésztörténeti események zajlottak le, melyek lényeges választóvonalat vonnak a 16. és 17. századbeli gyógyszerári szolgáltatások között. A 16. századot lényegében a skolasztikus felfogás jellemzi. A kemiátria, *Paracelsus* vívmányai csak a század vége felé kezdik éreztetni hatásukat. A 17. században a fizika, kémia felfedezéseinek hatására töredezni kezd a skolasztikai nézetek építménye és az új, természettudományi módszerek, majd nézetek törnek előre. Ezért fokozottan érdekes egy 16. századbeli gyógyszerjegyzék, mely 6—7 évi időtartamra mutatja ki, mit szolgáltatott egy pozsonyi gyógyszerár egyik gazdag vásárlójának.

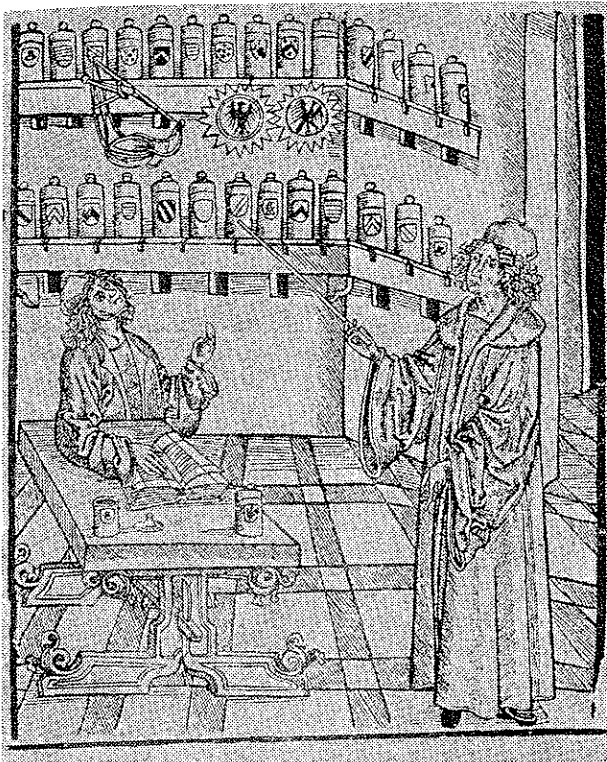
Konkrétan *Mauritz Görgy* (Georgen, Jörgen) pozsonyi gyógyszerész gyógyszereszlajjáról van szó, melyet az 1584-ben meghalt *Gredius Mátyás* (Mathias) örökségi irataihoz nyújtott be, kérve a számla kiegyenlítését [4]. Az örökható apját, *Gredius Zsigmond* pozsonyi gyógyszerártulajdonost *Vámosy István* a pozsonyi gyógyászat történetéről írt könyvében megemlíti, de csak névleg [5]. A pozsonyi városi levéltárban róla, fiáról és *Mauritz* gyógyszerészről is részletesebb adatok maradtak fenn [6], melyeket *Gredius Zsigmond*ot illetően egy svájci gyógyszerész nyomtatásban is megjelent naplójának egy kitétele kiegészít [7]. Ezek szerint *Gredius Zsigmond* már 1533-ban szerepel mint tanú egy végrendeleknél — ekkor még nem volt gyógyszerész —, majd a bécsi *Estrella Konstantin* gyógyszerésznél tanul és 1541-ben tőle bizonyítványt kap. 1554-ben már gyógyszerártulajdonos volt Pozsonyban. Azt, hogy

a Vörös rákhoz és az Arany griffhez címzett gyógyszerárak közül melyik volt az övé, nem tudjuk, mert az említett svájci gyógyszerész, *Egglin Dániel* csak *Gredius* nevét közli, de nem a gyógyszerárét. Mindössze annyit ír, hogy szentföldi útjáról hazatérve (Rómán keresztül) a „hatalmas Pressburg városába” jött („*gewaltig Statt Pressburg*”) és itt több mint egy évig (1554-től 1555-ig, pontosabban utóbbi év október 20-ig) *Gredius Zsigmond*nál szolgált, akitől „saját akaratóból” elvált és folytatta vándorlását. Mindezen adatok elbocsátó leveléből tűnnek ki, melynek *Egglin* szó szerinti másolatát közli Pozsonyból Sankt Pöltenbe, majd Bécsbe ment, ahol *Cornax Mátyás* orvos-gyógyszerésznél volt alkalmazásban 1556-ig. Ezt a részletet csak annak megvilágítására említjük meg, hogy akkoriban egy tudásvágyó gyógyszerészjelölt milyen gyakran váltogatta munkaadóit, hogy annál több tapasztalatra tegyen szert. Pozsonyi levéltári adatok szerint *Gredius Zsigmond* 1568-ban már nem élt [8].

Fia, *Gredius Mátyás* nem folytatta apja mesterségét; az iratokban nevénél sehol sem szerepel a gyógyszerész „Apotheker” kitétel, vagy ha mégis, rövid idő múlva — esetleg betegség következtében — abbahagyta. Ugyanis 1571-ben már *Mauritz György*, mindenkör az „Apotheker” jelzővel, lép színre, aki úgy látszik, az öreg *Gredius* gyógyszerárát átvette és éppen az ifjabb *Gredius*nak és családjának állandó gyógyszereszlajlítója lett. Ezenfelül pedig egyéb vagyoni ügyeit is kezelte, szőlőkertjeinek megdolgoztatásáról gondoskodott, bevásárlásokat eszközölt a családtagok részére és nemcsak hitelbe szolgáltatva a gyógyszereket *Gredius Mátyás*nak és háztartásának, hanem olykor készpénz kölcsönökkel is kisegítette. Minderről a terjedelmes iratanyag (több mint ötven különböző jellegű számla, kimutatás és nyugta) tanúskodik. Amikor *Gredius Mátyás* 1584-ben meghalt, *Mauritz* benyújtotta követeléseinek jegyzékeit, szőlőkertkezelési, vásárlási költségeinek és a nyújtott kölcsönöknek megtérítése mellett kérte az 1578-tól 1584-ig szolgáltatott gyógyszerek ellenértékének is kiegyenlítését (1. ábra). A gyógyszererekről szóló kimutatás címe után: „*Georgen Mauritz Apothekers Auszug Herr Mathias Gredius soll umb artzney in die apoteckhen hernach folgt*” — következnek az egyes tételek. Aláírás: „*Georgen Mauritz, Apotheker*”.

A hitelező a pénzt meg is kapta, ahogy a kimutatás végén található kifejezés *solutum* (kiegyenlítve) bizonyítja.

A számla majdnem hét évről szól és érdekes képet ad a 16. századbeli gyógyszereszlajlításról. Több szempontból is elemezhetjük, te-



1. ábra. Gyógyszertár a XVI. századból (korabeli fametszet után)

kintetbe véve, hogy fővárosi gyógyszertárról volt szó — Pozsony akkor az ország fővárosa volt — és jómódú páciens és háztartása igényelte a gyógyszereket.

1. Kinek kellett a gyógyszerek? Az igénylők száma és családi, valamint társadalmi helyzete

2. Milyen fajta gyógyszerek vagy egyéb áruk szerepelnek a kimutatásban?

3. Egyes gyógyszerek gyakorisága.

4. Milyen — feltehető — betegségek ellen vagy elhárításukhoz kellett a gyógyszerek — ez egyúttal orvostörténeti kérdés is.

5. Ellenértékük milyen jövedelmi hozamot jelentett 7 éven keresztül a gyógyszertárak (egyúttal gazdaságtörténeti kérdés)

Az igénylő elsősorban maga *Gredus Mátyás* volt, jómódú pozsonyi polgár — már apja is az említett svájci gyógyszerésznek kiadott bizonylatában magát „polgár és gyógyszerésznek” (*Bürger und Apothecker*) nevezi, akivel kapcsolatban, vagyonára és társadalmi helyzetére való tekintettel fokozott igényt kell feltételezni a gyógyszertári szolgáltatások iránt. Vagyis a népi gyógymódok — legalábbis nagy részbeni — mellőzésével, illetve csekély igénybevételével, orvosi kezelésre és így receptre adott, gyógyszertárban beszerzendő gyógyszerekre tartott igényt. A hagyatékban két adat utal arra, hogy *Gredus Mátyás* orvosi kezelésben részesült: *Cellari János*, városi írnok a hagyatékot terhelő tételek között megemlíti, hogy örökhatározó *Joannes Baptista* (Boyneus? mert ilyen nevű orvos a 17. század elején is szere-

pel Pozsonyban) orvosnak aránylag nagyobb összeget hagyományozott (1584. október 17-én keltezett tétel) és ugyancsak a borbélymesterség (*Balbir-Handwerck*) két mesterének, *Gradnay Miklósnak* és *Berchler Mártonnak* (Merten) hasonlóképpen. Az orvos-gyógyszertári gondozás vonatkozott bizonyára feleségére is, aki más viszonylatban 1582-ben szerepel mint „házi-asszonya” (*seine Hausfrauen*), továbbá gyermekeire, akiknek a számát az iratok nem közlik: az árvák elszámolása (*Waisen-Raittung*) és végül az akkor bevett szokás szerint a jámbor paterfamilias a cselédekről is gondoskodott, természetesen kevesebb és olcsóbb gyógyszerrel (vö. a vöröskői gyógyszertári könyvekben a cselédségre vonatkozó tételekkel). A háziasszonynak szolgáltatott gyógyszerre utal a kitétel „der Frauin” (az asszonynak), a cselédekre a következő kifejezések: „pro ancilla”, „der Dirne” (háromszor is előfordul), amikor pedig „Fraisel” (frizli, kimondottan gyerekbetegség) elleni gyógyszert szolgáltatott a gyógyszertár, az csak a gyermekekre vonatkozhatott.

A gyógyszereket német nevükön sorolja fel a számla (Pulver, Pflaster stb), néhány növényi eredetűt pedig latinul (Cassia stb). Általában a természet „növényi birodalmából” (*regnum naturale*) — ahogy az akkori szakirodalom nevezte — származtak, két ásványi és egy állati eredetű kivételével. Az egyes csoportokat olyan sorrendben közöljük, ahogy a számlában egymás után előfordulnak; nevüket, ahol lehet, a latin nomenklatúra szerint (Classes) [9]. Zárójelben gyakoriságuk van feltüntetve, ui. az „etliche mal” kitétel több helyen szerepel, ami arra mutat, hogy ezen esetekben az eredeti előírás mennyiségét többször is kiszolgáltatták. Ezzel egyúttal a 3 feltett kérdésre is választ kapunk

Pulveres (8) — Confecta (7) — Emplastra (12) — Potiones — eredetiben németül: Dränckhl (22) — Syrupus (5), számos, különféle ingredienciákból — „Stückh” (1), közelebbi meghatározás nélkül — Aquae (23) — Cassia (1) — Olea (19) — Succ (3, ribizliből, áfonyából, szederből) — Sacharus (1) — Canari zucker (1, nádcukor) — Lignum dulce (1) — Spiritus (9, aufgebrende, gesottene Wasser) — Electuaría (10, Latwerge) — Unguenta (9) — Trochisci (9, Zeitl) — Candis („Cannis”-cukor, 1) — Aqua fontana (17, külön esetben „forralt víz”, gesotten Wasser néven) — Acetum rosae (1) — Pülulæ (2) — beöntések (Clistir, 7) — édes cipók (7, eingemachte Weigl) — Marcipán (Maripan?, 2) — Diaquilon (1) — Theriac (3) — Destillatio (1, ú. 1. egyszerű vízdesztilláció van felszámítva) — mécsesek, gyertyák (Windlicht, 2) — füstölő gyertya, füstölő kúp (2, de az 1583-as pestisévben ismételtén: „etliche mal”) — Fritt (1, ?) — finom uborka (2) — citrom (4) — Rhabarbara (1) — kúp (1) — Myrrha, Angelica (bogáncsvízben főzve, 1) — Herbae (1) — Radices (2) — balsam? (Bisan?, 1) — együttesen felszámítva: Thymian (3), Myrrha (3), Mastix (4), Camphora (4), olvashatatlan (1) — dió (citrommal, gyömbérel, 1) — kandírozott mandula (1). Ásványi eredetűek: Aurum (1, hat darab fólia) — gyöngy (1, mint az egyik Trochiscus-zetli ingredienciája). Állati eredetű: hód epéje.

A leggyakrabban előírt gyógyszerek sorrendje: Spiritus 24, Potiones 22, Olea 19, Aqua fontana 17, Emplastra 12, Trochisci 10, Electuaría 10. A többi tíznél

kevesebbszer szerepel, közöttük vezetőhelyen Unguentum 9 és Pulveres 8.

Drága gyógyszer ritkábban szerepel: a külföldről behozott mirhán, tömjéne kívül egyszer aranylemezek, háromszor pedig a terjék (Theriac). Ugyancsak aránylag kevés a drasztikus szer (kámfor) Mindkét körülmény a kezelő orvos, illetve sebészek racionális terápiáját dicséri. Külön megemlítendő, hogy akkori szokás szerint a gyógyszerértár konyhai árut is szolgáltatott: Édességeket Confecta (7), cukrot, édes cipókat (7), citrommal, korianderrel, fahéjjal bevonva, uborkát, citromot, mandulát (mázzal bevonva), diót különféle képpen elkészítve.

Feltűnő az egyszerű desztillált víz szolgáltatása — forralt állapotban — bizonyára járványos időben a fertőzés elkerülésére.

Végül a gyógyszerértár látta el *Gredusék* gyertyákkal, mécsesekkel is (Windlicht, Rauchkerzl).

Egészeiben véve a szolgáltatott gyógyszerek az akkori viszonyokhoz mérten magas szintet képviseltek.

A gyógyszerek rendeltetéséről, mivel a legtöbb csak általánosan van megjelölve: por, ital stb, csak azon tételek informálnak bennünket, amelyeknél fel van tüntetve, mire hatnak: „gyomor” (pirulák), „fejre” (tapasz), purgáló (ital, Electuarium), féreg ellen, gargalizálásra, erősítő (Krafft), szívre, izzadásra, gyermekbetegségekre (frizlire), mellre. Több esetben a gyógyszer hatékonysága igazít el: rhabarbara, manna (hashajtó), olajok sebre és azok a szerek, melyeket pestis idején használtak előzésre, dezinficiálásra: citrom, füstölő gyertyák és a drasztikus szerek: mastix, kámfor.

A receptúra, mely a szolgáltatott gyógyszerekben visszatükröződik, felhasználta a legtöbb korszerű gyógyszert — talán már az 1546-ban megjelent *Valerius Cordus*-féle gyógyszerkönyv szerint is [10] és egyúttal a 16 századbeli pozsonyi patikák magas színvonaláról is tanúskodik. Feltűnő az állati eredetű gyógyszerek úgyszólván teljes hiánya, nem mutatkozik még Paracelsus és a kemia tria új, kémiai szereket propagáló terápiája, ha pl a 17. századbeli, már említett *Fekete Imre* gyógyszerértárából származó számos kémiai preparátummal hasonlítjuk össze. Viszont már erősen mutatkozik a szeszek, spiritusz, előretörése, mely azután a 18 században érte el csúcspontját. Igaz, feltehető, hogy ezek a számlában emlegetett „égetett vizek” sok esetben ivásra és nem gyógyításra szolgáltak.

Az utolsó kérdés A 16. századbeli patika jövedelmező voltának a kérdésére egyszerűen vá-

laszolhatunk: ha a két pozsonyi gyógyszerész a patikát igénylő, akkor már jómódú patrícius családokat megosztva egymás között olyan átlagot ért el egy családdal kapcsolatban, mint *Mauritz György Gredusék* esetében: 6—7 év alatt 44 tallér bevétel — nem számítva természetesen a számlában feltüntetett egyéb jellegű tételeket, mint *Mauritz* követelését szállított fa után, adott kölcsönökért. Egy családtól átlag egy évre 7—8 tallért számítva, ez 20—25 állandó páciens esetében — és ennél sokkal több is juthatott egy patikára — olyan évi jövedelmet jelent, amilyennel akkoriban egy városi orvos sem dicsekedhetett. Az eredmény *Mauritz* esetében és *Gredus Zsigmond* hagyatékát tekintve meg is látszik: mindkét gyógyszerész jómódú volt, sőt még kölcsönadással is segített másokon.

#### IRODALOM

1. *Duka Zólyomi, N.*: Egy nagyszombati gyógyszerértár üzleti könyvei a XVII. századból. Gyógyszerészet 5 (1975) — 2. *Duka Zólyomi, N.*: Egy háziorvos magángyakorlata a XVIII. században. Orvosi Hetilap, Horus 12. (1969) — 3. *Magyar—Kossa Gy.*: Magyar orvosi emlékek III. Budapest 1831. Gyógyszerértárak címszó alatt többször van szó gyógyszerértári leltárakról, de Gyógyszerszámlák címszó alatt csak három 17 századbeli számlát említ, közülük egy-egy lőcsei polgárnak volt címezve, de csak néhány gyógyszerre vonatkozik — 4. Az iratokra egy, a soproni gyógyszerész-történeti konferencia alkalmából (1976. augusztus) elhangzott előadás hívta fel figyelmemet. *Fehlman R. H.*, svájci (Schlossapotheke Waldegg) gyógyszerész-történész számolt be *Daniel Egglin* svájci gyógyszerész pozsonyi tartózkodásáról és bizonyos további adatokat is bocsátott rendelkezésemre, amiért neki köszönetet mondok — 5. *Vámossy, I.*: Adalékok a gyógyszer-történetéhez Pozsonyban. Pozsony (1901). — 6. *Archiv mesta Bratislavy (röviden AMB)*, Pozsony város levéltára, Ladula 54. — 7. *Fehlmann, H.R., Ganzinger, K.*: Ein Wiener Arzt-Apotheker des 16. Jahrhunderts. Österr. Apotheker Zeitung Folge 21, 418—421 (1975) — 8. *Ladula 36* Egy kályhás, számlája szerint, ebben az évben „néhai” *Gredus Zsigmond* lakásában dolgozott („*Sigmund Gredus selligen*”). — 9. *Pharmacopoea Augustana Augustae Vindelicorum (Augsburg)* (1640). — 10. *Dispensatorium Valerii Cordii Augsburg* (1547)

Д-р Н. Дука-Зойоми: Обслуживание лекарственных препаратами аптекой в г. Братислава (Пожень) в 16-ом веке

Dr. N. Duka Zólyomi: The pharmaceutical services of a pharmacy of Pozsony in the XVIth Century

Dr. N. Duka Zólyomi: Die Arzneimittel-Abgabe in einer Pressburger Apotheke im XVI. Jahrhundert

Szerző címe: 8300 Bratislava, Zúbekova 23. Csehszlovákia

Érkezett: 1977. IV. 14.

#### ÚJ SZARVASMARHABETEGSÉG AUSZTRIÁBAN

Lbf. Öst. Ap. Ztg. 31 (19), 389 (1977).

Ausztriában új szarvasmarha betegség tűnt fel. A „legelői láz” kórokozóját, melyet eddig csak külföldön, főleg Finnországban ismerték, osztrák szarvasmarhák vérében is kimutatták a bécsi állatorvosi egyetemen. Még nem tudni, milyen mértékben terjedt el az országban ez a betegség. A kórokozó ú. n. *Rickettsiales*,

melyeket beteg állatokról kullancsok visznek át egészségesekre. Ezek a baktériumok és a vírusok között átmenetet képező sejtparaziták. A legelői láz magas, 41 fokig terjed és erősen csökkenti a tehének tejhozamát. Kóros elvetélést is okozhat.

A felfedezés az egyetem parazitológiai intézete vezetőjének *Dr. Rudolf Suppernek* és munkatársának, *Dr. Husszein El-Hinaidynak* nevéhez fűződik (157).

R. B.